

ישראל והרומן שלה עם עומאן

פרופ' אלי פודה*

המאמר פורסם בהארץ ב-4 בנובמבר 2018

הביקור הרשמי של ראש ממשלת ישראל, נתניהו, וראש המוסד, יוסי כהן, בעומאן הפנה את הזרקור לנסיכות רחוקה זו במפרץ שאינה מוכרת למרבית הישראלים.

הקשר בין ישראל ועומאן אינו חדש; לא ברור בדיוק מתי הוא החל, אולם היה זה בראשית שלטונו של סולטן קאבוס, שביצע הפיכה ב-1970, ומאז הוא בשלטון (השליט הערבי הוותיק ביותר). באותה תקופה קאבוס נאלץ להתמודד עם מרידה באזור דופאר הנמצא בדרום המדינה וגובל בתימן. הסולטן חשש מהתפשטות בריה"מ והקומוניזם ששלטו אז ברפובליקה העממית של תימן שקמה ב-1967. בריטניה – באמצעות צבא של שכירי חרב – ואיראן השכנה ממזרח – סייעו לסולטן לדכא את המרידה, אולם גם ישראל נטלה בו חלק. חלקה של ישראל בסיוע מעולם לא הובהר, אולם נראה כי כלל ייעוץ, הדרכה ואולי גם אספקת נשק. יודגש כי בשנות ה-60 ישראל פעלה לסייע גם למלוכנים בתימן הצפונית במאבקם נגד מצרים, ולכן אין להתפלא על הניסיון הישראלי לסייע לעומאן.

מעבר לעובדה שישראל חיפשה בעלי ברית במזרח התיכון הערבי, לעומאן יש חשיבות מבחינה גיאוגרפית ואסטרטגית: היא שולטת על הכניסה למפרץ הפרסי (הערבי) וכן על מיצרי הורמוז מהצד הערבי.

לקשר שנוצר בשנות ה-70 עם קאבוס – ונמשך ככל הנראה לאורך השנים – הייתה חשיבות רבה, משום שהוא הניח את התשתית לקשרים שהתפתחו בין שתי המדינות בשנות ה-90, וכן לעמדה המתונה שעומאן הציגה בכל הנוגע לפתרון הסכסוך הישראלי-ערבי מאז סוף שנות ה-70. עומאן תמכה בהסכמי קמפ-דיוויד בספטמבר 1978 בין ישראל ומצרים, ואילו לאחר חתימת הסכם השלום ב-1979 היא הייתה אחת משלוש מדינות ערב (לצד סודן ומרוקו) שלא ניתקו את יחסיהן הדיפלומטיים עם מצרים. עמדה זו ראויה לציון מיוחד לאור העובדה שהיא העמידה את עומאן במצב עדין מול שכנותיה הערביות במפרץ אשר החרימו את מצרים. יתרה מזו, מהפכת ח'ומיני באיראן ב-1979 העכירה את היחסים בין עומאן ואיראן, שהייתה תחת שלטון השאה בעלת ברית של קאבוס. התנהגות עצמאית זו הפכה למאפיין קבוע במדיניות החוץ של הסולטן קאבוס.

החל ב-1980, נהג איש המוסד, נחיק נבות, להיפגש עם שליט עומאן, קאבוס לעתים מזומנות. השיחות עסקו באינטרסים המשותפים של שתי המדינות, אשר כללו חשש מהתפשטות ההשפעה והחימוש הסובייטיים במזרח התיכון, המהפכה באיראן וקידום תהליך השלום.

נקודת מפנה ביחסי ישראל-עומאן התחוללה לאחר וועידת מדריד, חתימת הסכמי אוסלו והסכם השלום עם ירדן. מגעים לא רשמיים התקיימו בין שתי המדינות במסדרונות האו"ם. בפברואר 1994, יוסי ביילין, סגן שר החוץ, קיים פגישה חשאית עם פקיד עומאני בכיר, וזאת על מנת לדון בקשרים בין שתי המדינות. מגעים אלה ואחרים הובילו להחלטה של עומאן לארח במוסקאט באפריל 1994 את הפגישה החמישית של קבוצת העבודה שעסקה במים במסגרת השיחות המולטיטטרליות של תהליך אוסלו. מעורבותה והשתתפותה של עומאן בקבוצת העבודה שעסקה במים וסביבה לא הייתה חשאית. אולם, המגעים החשאיים בין ביילין ויוסף אל-עלווי, שר החוץ של עומאן, נועדו להכשיר את הקרקע לפגישה בין ראש הממשלה, יצחק רבין, ובין סולטן קאבוס, אשר התקיימה ב-27 בדצמבר 1994, חודשיים לאחר חתימת הסכם השלום בין רבין וחוסייין. היה זה המפגש הרשמי והגלוי הראשון בין מנהיג ישראלי ושליט ערבי במפרץ. האיום האיראני היה כבר אז נושא משותף לשיחה.

* פרופ' אלי פודה הוא חבר ועד מנהל במכון מיתוים ומרצה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא כותב עתה מחקר על יחסיה החשאיים של ישראל עם מדינות האזור.

הביקור המתקשר חשף את עומאן לביקורת בעולם הערבי; כתוצאה מכך, מרבית הקשרים המשיכו להתנהל מאחורי הקלעים, אולם היו להם גם כמה גילויים פומביים, כמו פגישה בין שר החוץ, שמעון פרס, ומקבילו העומאני, עלאוי, בווינגטון ביוני 1995. דווקא רצח רבין בנובמבר 1995, שבו עלאוי ייצג את הסולטאנות בלווייה, הוביל לחיזוק הקשר הגלוי: בינואר 1996 ישראל ועומאן חתמו על הסכם להקמת "משרדי ייצוג מסחריים". באפריל 1996 פרס הגיע לביקור בעומאן (ובקטר). הביקור התקיים בארמון הקיץ של הסולטאן בסלאלה. נלוו אליו בביקור דני גילרמן, יו"ר איגוד לשכות המסחר, וכן מספר נוסף של אנשי עסקים מתוך מטרה לקדם קשרים כלכליים. כדי לשוות לביקור אופי מיוחד, יועצו של פרס, אבי גיל, התעקש שפרס יתקבל במסדר צבאי שכלל גם את נגינת המנון "התקווה". בספטמבר 1999 נפגש שר החוץ, דוד לוי, עם עמיתו העומאני עלאוי, בשולי עצרת האו"ם. בשלב זה הפגישות בין נציגים ישראלים ונציגים דיפלומטים ממדינות ערב במהלך העצרת השנתית של האו"ם הפכו כבר לשגרה. ואולם, שנה מאוחר עומאן נאלצה לסגור את הנציגות הישראלית, וזאת כתוצאה מההשלכות של פריצת ההתקוממות הפלסטינית על דעת הקהל הערבית. רק ב-2008 נודע כי שרת החוץ, ציפי לבני, נפגשה עם שר החוץ עלאוי כאשר השתתפה בפורום דוחה בקטר.

המיזם החשוב ביותר בין ישראל ועומאן היה הקמת מרכז המחקר המזרח תיכוני להתפלה (Middle East Desalination Research Center, MEDRC), שנחנך ב-1997. המיזם היה תולדה של השיחות בקבוצת העבודה המולטילטרלית שעסקה במים וסביבה. המרכז מומן על ידי ארה"ב, האיחוד האירופי, יפן, עומאן וישראל. לעומאן – מדינה צחיחה הזקוקה למי התפלה – היה עניין להקים את המרכז בשטחה ולהסתייע בטכנולוגיה ישראלית בתחום. תחת החסות של מיזם טכנולוגי, עומאן וישראל יכלו לקיים קשרים חשאיים מדיניים, להם הייתה פחות לגיטימציה בתקשורת וברחוב הערביים. נציגי ישראלים יכלו גם להיפגש עם נציגי מדינות ערביות (בעיקר מהמפרץ) שאינם מקיימים יחסים דיפלומטיים עם ישראל. עומאן ניצלה היטב את קיומו של המרכז על מנת לפתח את תחום ההתפלה וכן להכשיר מומחים מקומיים. המרכז המשיך לפעול גם בתקופת האינתיפאדה, לאחר שהנציגות המסחרית של ישראל בעומאן נסגרה. יש מקום לשער, כי תחת החסות של המרכז המשיכו להתקיים גם מגעים מדיניים עם עומאן ועם מדינות מפרץ אחרות. מסמך ויקיליקס שדלף לאינטרנט מלמד על הקשרים בין ישראל ועומאן, ומדינות אחרות במפרץ, באותה תקופה, אשר התמקדו בשיתוף פעולה אפשרי לנוכח האיום הגרעיני האיראני.

ביקורו של נתניהו בעומאן מסמל אפוא את חידושו הרשמי של רומן ישן. עם-זאת, נכונות עומאן להבליט את דבר הפגישה מעיד על תעוזה וביטחון עצמי, במיוחד בעת שהמבוי הסתום בין ישראל והפלסטינים נותר בעינו. בעיתונות המקומית קאבוס עושה כ"איש השלום". מעבר לדיון באיומים אזוריים משותפים ובסוגיה הפלסטינית (אבו מאזן ביקר בסולטנות כמה ימים קודם לכן), יש לשער כי הייתה גם סיבה קונקרטית לביקור. הסיבה האמתית בוודאי תתגלה בקרוב, אולם בינתיים ניתן לנחש כי מדובר בתיווך עומאני בין ישראל והפלסטינים או בין ישראל ואחת המדינות שהיא אינה מקיימת עמה קשרים – גם לא חשאיים – כמו איראן או סוריה. עבור עומאן, מעבר להשגת יוקרה אל מול השכן הסעודי והקטרי, ישראל מהווה גורם שיכול לסייע לה להתקרב לארה"ב ולמערב בכלל.

ללא קשר לביקור נתניהו, שר התחבורה, ישראל כץ, אמור לבקר בעומאן השבוע להשתתף בכנס בינלאומי בנושא תחבורה. הוא אמור להציג בכנס את הפרויקט השאפתני שלו, "מסילות השלום", שאמור לקשר בין ישראל והמפרץ דרך ירדן. הדרך למימוש רעיון זה עוד ארוכה, אולם שני הביקורים מוכיחים כי ישראל היא שחקן מוכר ומוערך בזירה הערבית ובמזרח התיכון.